

Kapitán děl. František Veselý:

Početní řešení zpětného protínání.

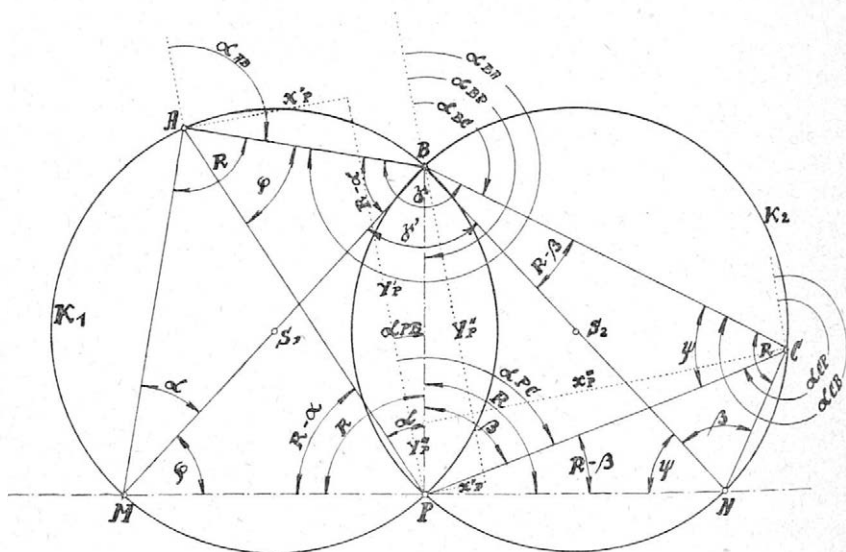
Jako doplněk k článku „Grafické určení souřadnic stanoviště“ v DR. roč. V. (1935), čís. 6, str. 815 (183), předkládám čtenářům názorné početní řešení oněch grafických způsobů řešení zpětného protínání.

A. Početní řešení Pothenotova problému.

Početní řešení Pothenotova problému záleží v základě ve vyřešení úhlů φ a ψ , jež jsou dány na počátku početní operace svým součtem $\varphi + \psi = 4R - (\alpha + \beta + \gamma)$ ve čtyřúhelníku $ABCP$ a potomním převedením úlohy na výpočet souřadnic bodu jako při protínání vpřed.

Kromě obvyklých způsobů možno potřebné úhly φ a ψ vypočítat přímo tangentsovou větou. Toto řešení se hodí hlavně pro začátečníky, neboť je velmi názorné. Počítající vidí celý postup řešení před sebou, při počítání jasně vidí, jak daleko celý pochod početní postoupil, a početní postup je při tom zjednodušen na základní trigonometrické operace.

Níže uvedené řešení odpovídá poměrům v obraze 1, kde úhly α a β jsou menší než 90° ; obecný postup řešení bude uveden dále.

Obr. 1.

Jak vidět z obrazu, máme ve čtyřúhelníku $ABCP$ dány tyto veličiny:

1. délky $\overline{AB}$ a $\overline{BC}$, které se vypočtou ze souřadnic bodů $A (X_A, Y_A)$, $B (X_B, Y_B)$ a $C (X_C, Y_C)$;
2. úhel γ , který je dán rozdílem směrnic stran $\overline{BA}$ a $\overline{BC}$. $\gamma = \alpha_{BA} - \alpha_{BC}$.

Směrnice α_{BA} a α_{BC} se vypočtou taktéž ze souřadnic bodů A, B a C ;

3. úhly α a β , měřené ze stanoviště bodu P , jehož souřadnice hledáme.

Úhly φ a ψ , jež jsou potřebné jako podmínka řešitelnosti trojúhelníka ABP a BCP , jsou dány svým součtem ve čtyřúhelníku $ABCP$, t. j. $\varphi + \psi = 4R - (\alpha + \beta + \gamma)$.

Najdeme-li nějaký matematický výraz, z něhož bude možno vypočítat rozdíl těchto úhlů, můžeme algebraickým řešením obou výrazů vypočíst hodnoty φ a ψ .

Tento požadavek splňuje *tangentová věta*, neboť udává vztah mezi součtem a rozdílem stran v trojúhelníku a tangenty součtu a rozdílu protilehlých polovičních úhlů.

Jak je zřejmo z obrazce, leží body A, B, P, M na kružnici K_1 , okolo všech těchto bodů opsané; podobně i body B, C, P, N leží na opsané kružnici K_2 . Body M a N jsou dány průsečíky sečen, jdoucích z bodu B středy s_1 a s_2 , s kružnicemi K_1 a K_2 ; jsou tedy délky BM a BN průměry kružnic K_1 a K_2 . Obvodové úhly nad průměry se rovnají R , t. j. 90° , proto v stanovišti P musí být obvodové úhly proti průměrům BM a BN rovny R , neboli bod P musí ležet na spojnici bodů M a N , v jejím průsečíku s kolmicí spuštěnou na ni z bodu B . Bod P leží zároveň v průsečíku obou kružnic K_1 a K_2 , podobně jako bod B leží v protilehlém průsečíku kružnic K_1 a K_2 , neboť kružnice K_1 a K_2 jsou geometrickými místy stejných obvodových úhlů α a β nad danými tětivami AB a BC .

Úhly $(R - \alpha)$ a $(R - \beta)$ u bodu P jsou obvodovými úhly nad tětivami AM a CN , a jsou stejně velké jako stejnohlé úhly $(R - \alpha)$ a $(R - \beta)$ nad těmito tětivami u bodu B . Z toho plyne, že úhel $\gamma' = \gamma - [(R - \alpha) + (R - \beta)]$, neboli, že $\gamma' = \gamma - [2R - (\alpha + \beta)]$. Můžeme také napsat $\gamma' = \alpha + \beta + \gamma - 2R$.

Podobně i úhly φ nebo ψ , které jsou obvodovými úhly na kružnicích K_1 a K_2 proti společné tětivě RP , musí být stejně velké jak u bodu A , tak u bodu M na kružnici K_1 (úhel φ), nebo u bodu C nebo N na kružnici K_2 (úhel ψ).

Z toho vidíme, že v trojúhelníku MBN , jehož dvě odvěsny tvoří průměry kružnic K_1 a K_2 , máme dán vrcholový úhel γ' a že hledané úhly φ a ψ jsou zbývající dva úhly tohoto trojúhelníka.

Abychom mohli použít *tangentové věty* k výpočtu neznámých úhlů φ a ψ z tohoto trojúhelníka, musíme znát ještě jeho obě odvěsny BM a BN .

Strany BM a BN trojúhelníka MBN vypočteme z délek AB a BC . Vidíme, že trojúhelník ABM je pravoúhlý a máme v něm danu stranu AB a úhel α . Trojúhelník BCN je také pravoúhlý a máme v něm danu stranu BC a úhel β . Z těchto veličin vypočteme pak strany BM a BN ze vzorců

$$\overline{BM} = \frac{\overline{AB}}{\sin \alpha} \quad \text{a} \quad \overline{BN} = \frac{\overline{BC}}{\sin \beta}.$$

Délky AB a BC vypočtu známým způsobem ze souřadnic bodů $A (X_A, Y_A)$, $B (X_B, Y_B)$ a $C (X_C, Y_C)$ takto:

Vypočteme směrníky α_{AB} , α_{BA} a α_{BC} , α_{CB} ze souřadnic bodů A, B a C ze vzorce $\operatorname{tg} \alpha_1 = \frac{X_B - X_A}{Y_B - Y_A}$; k tomuto výrazu najdeme hodnotu úhlu α_1

a jeho sinus a vypočteme směrníky α_{BA} a α_{AB} $\alpha_{AB} = 2R - \alpha_1$, $\alpha_{BA} = 4R - \alpha_1$. Podobně vypočtem směrníky α_{BC} a α_{CB} ze vzorce $\operatorname{tg} \alpha_2 = \frac{X_C - X_B}{Y_C - Y_B}$ najdeme hodnotu α_2 a jeho sinus a směrníky α_{BC} a α_{CB} $\alpha_{BC} = 2R - \alpha_2$, $\alpha_{CB} = 4R - \alpha_2$.

$$\text{Délky } \overline{AB} \text{ a } \overline{BC} \text{ pak jsou: } \overline{AB} = \frac{X_B - X_A}{\sin \alpha_1}; \overline{BC} = \frac{X_C - X_B}{\sin \alpha_2}.$$

Dosadíme za hodnoty $\overline{AB}$ a $\overline{BC}$ do rovnic pro délky $\overline{BM}$ a $\overline{BN}$ a dostaneme délky $\overline{BM}$ a $\overline{BN}$.

Rozdílem směrníků získáme úhel γ , potřebný k výpočtu γ'

$$\gamma = \alpha_{BA} - \alpha_{BC} \text{ a } \gamma' = \alpha + \beta + \gamma - 2R.$$

Tím máme v trojúhelníku MBN dány tyto podmínky: Dvě strany o velikosti $\overline{BM}$ a $\overline{BN}$ a úhel γ' jimi sevřený a můžeme již vypočíst úhly φ a ψ .

První podmínka je: $\varphi + \psi = 4R - (\alpha + \beta + \gamma) = 2R - \gamma'$, což se rovná nějaké hodnotě ω_1 .

$$\text{Druhá podmínka je: } \operatorname{tg} \frac{\psi - \varphi}{2} = \frac{\overline{BM} - \overline{BN}}{\overline{BM} + \overline{BN}} \cdot \operatorname{tg} \frac{\psi + \varphi}{2}.$$

Dosadíme hodnoty $\overline{BM}$, $\overline{BN}$ a hodnotu $\frac{\psi + \varphi}{2} = \frac{\omega_1}{2}$; vyčíslením dostaneme hodnotu $\operatorname{tg} \frac{\psi - \varphi}{2}$ a najdeme úhel jí příslušející. Zdvojnásobíme jej a dostaneme úhel $\psi - \varphi$, rovnající se nějaké hodnotě, na př. ω_2 .

Pak máme rovnice:

$$\psi + \varphi = \omega_1, \quad \psi - \varphi = \omega_2.$$

Sečtením a odečtením obou rovnic dostaneme pak přímo dvojnásobné hodnoty ψ a φ .

Tím máme v trojúhelníku ABP dány úhly α a φ a stranu $\overline{AB}$. Zbývajících úhel je dán výrazem: $2R - (\alpha + \varphi)$. Podobně v trojúhelníku BCP máme dány úhly β a ψ a stranu $\overline{BC}$. Zbývajících úhel jest dán výrazem: $2R - (\beta + \psi)$.

V trojúhelníku BMP máme dány úhly: φ a R , třetí úhel je $(R - \varphi)$ a stranu $\overline{BM}$. V trojúhelníku BNP máme úhly ψ a R , třetí úhel je $(R - \psi)$ a stranu $\overline{BN}$.

K výpočtu souřadnic bodu P potřebujeme ještě znát stranu $\overline{BP}$ a strany $\overline{AP}$ a $\overline{CP}$.

Stranu $\overline{BP}$ můžeme vypočíst sinovou větou buď z trojúhelníka ABP : $\overline{BP} = \overline{AB} \frac{\sin \varphi}{\sin \alpha}$, nebo sinovou větou z trojúhelníka BCP : $\overline{BP} = \overline{BC} \frac{\sin \psi}{\sin \beta}$; snáze vypočteme délku $\overline{BP}$ z pravoúhlých trojúhelníků BMP nebo BNP : $\overline{BP} = \overline{BM} \sin \varphi$; $\overline{BP} = \overline{BN} \sin \psi$.

Stranu $\overline{AP}$ vypočteme z trojúhelníka ABP sinovou větou:

$$\overline{AP} = \overline{BP} \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha + \varphi)]}{\sin \varphi}, \text{ nebo: } \overline{AP} = \overline{AB} \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha + \varphi)]}{\sin \alpha}$$

Podobně vypočteme i stranu $\overline{CP}$ z trojúhelníka BCP :

$$\overline{CP} = \overline{BP} \cdot \frac{\sin [2R - (\beta + \psi)]}{\sin \psi}, \text{ nebo: } \overline{CP} = \overline{BC} \cdot \frac{\sin [2R - (\beta + \psi)]}{\sin \beta}$$

Tím máme vypočteny v trojúhelnících ABP a BCP všechny potřebné hodnoty a můžeme již počítat souřadnice bodu P (X_P, Y_P).

$$x'_P = \overline{AP} \sin \alpha_{AP}; \quad y'_P = \overline{AP} \cos \alpha_{AP},$$

při čemž $\alpha_{AP} = \alpha_{AB} + \varphi$,

$$X'_P = X_A + x'_P; \quad Y'_P = Y_A + y'_P$$

$$x''_P = \overline{BP} \sin \alpha_{PB}; \quad y''_P = \overline{BP} \cos \alpha_{PB},$$

při čemž $\alpha = \alpha_{BP} - 2R$ a $\alpha_{BP} = \alpha_{BC} + 2R - (\beta + \psi)$, neboli $\alpha_{PB} = \alpha_{BC} - (\beta + \psi)$, jak je zřejmo z obrazce 1.

$$X''_P = X_B - x''_P; \quad Y''_P = Y_B - y''_P,$$

$$x'''_P = \overline{PC} \sin \alpha_{PC}; \quad y'''_P = \overline{PC} \cos \alpha_{PC},$$

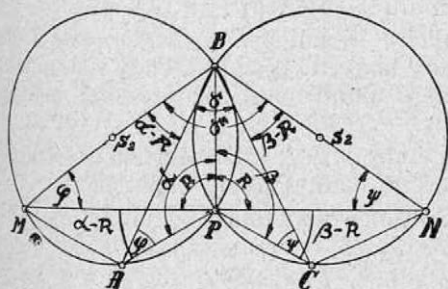
při čemž $\alpha_{PC} = \alpha_{PB} + \beta = \alpha_{BC} - \beta - \psi + \beta = \alpha_{BC} - \psi$.

$$X'''_P = X_C - x'''_P; \quad Y'''_P = Y_C - y'''_P.$$

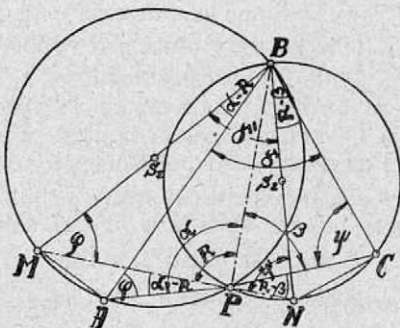
Souřadnice bodu P jsou aritmetickým středem všech vypočtených souřadnic

$$X_P = \frac{X'_P + X''_P + X'''_P}{3}; \quad Y_P = \frac{Y'_P + Y''_P + Y'''_P}{3}.$$

Tento výpočet platí pro polohu bodů v obraze 1 a pro velikost úhlů $\alpha < R$ a rovněž $\beta < R$. Pro jiné polohy se liší jen směrníky stran, ale postup zůstává úplně stejný.

Obr. 2.

Obr. 3.

Jsou-li úhly α a $\beta > R$, úhel $\gamma' = \gamma + [(\alpha - R) + (\beta - R)]$ neboli opět $\gamma = \alpha + \beta + \gamma - 2R$, neboť oba úhly φ a oba úhly ψ jsou opět obvodovými úhly nad danou úsečkou BP a oba úhly $(R - \alpha)$ a $(R - \beta)$ jsou obvodové úhly nad tětivami AM a CN na kružnicích K_1 . Totéž platí i pro ten případ, že úhly α a β jsou od R v nestejném smyslu rozdílné.

To, co tu bylo pověděno, je zřejmé z obrazce 2 a 3.

Pravidla pro výpočet úhlu γ' .

a) Obecné případy:

1. Oba úhly
- α
- a
- β
- jsou
- $< R$
- .

$$\text{Pak } \gamma' = \gamma - [(R - \alpha) + (R - \beta)] = \alpha + \beta + \gamma - 2R.$$

2. Oba úhly
- α
- a
- β
- jsou
- $> R$

$$\text{Pak } \gamma' = \gamma + [(\alpha - R) + (\beta - R)] = \gamma + [(\alpha + \beta) - 2R] = \alpha + \beta + \gamma - 2R.$$

3. Oba úhly jsou v různém smyslu od
- R
- různých velikostí:
- $\alpha < R$
- ,
- $\beta > R$
- .

$$\text{Pak } \gamma' = \gamma + [(\beta - R) - (R - \alpha)] = \alpha + \beta + \gamma - 2R.$$

Podobně i naopak.

b) Zvláštní případy:

1. Oba úhly
- α
- a
- β
- jsou rovny
- R
- .

Pak délky $\overline{AB}$ a $\overline{BC}$ jsou přímo průměry kružnic K_1 a K_2 neboli jsou rovny délkám $\overline{BM}$ a $\overline{BN}$ a úhel $\gamma' = \gamma$. Plyne to také z obecné rovnice pro úhel γ' , v níž za α a β dosadíme R .

Výpočet je pak jednodušší o výpočet délek $\overline{BM}$ a $\overline{BN}$.

Ostatní postup je obdobný jako dříve.

2. Úhel
- $\alpha = R$
- ,
- $\beta < R$
- .

Pak $\overline{BM} = \overline{AB}$; $\overline{BN}$ nutno vypočíst a úhel $\gamma' = \gamma - (R - \beta) = \beta + \gamma - R$, což plyne také z obecné rovnice pro γ' , v níž za α dosadíme R .

3. Úhel
- $\alpha = R$
- , úhel
- $\beta > R$
- .

Pak $\overline{BM} = \overline{AB}$; $\overline{BN}$ nutno vypočísti a úhel $\gamma' = \gamma + (\beta - R) = \beta + \gamma - R$, jako výše.

Podobně je tomu naopak při úhlu $\beta = R$ a α odlišném od R .

Obecně tedy platí pro výpočet úhlu γ' rovnice: $\gamma' = \alpha + \beta + \gamma - 2R$.

Podmínka řešitelnosti je, že úhel γ' nesmí být roven nule. Je-li úhel γ' roven nule, znamená to, že všechny body, t. j. dané 3 body i stanoviště, leží na kružnici všem bodům opsané a úlohu nelze řešit žádnou metodou, ani graficky, ani početně.

Bude-li velikost úhlu γ' blízka nule, leží P blízko kružnice ostatním třem bodům opsané a určení souřadnic bodu P bude nepřesné.

Z velikosti úhlu γ' máme tedy zároveň kontrolu řešitelnosti úlohy.

Rekapitulace postupu výpočtu:

1. Výpočet směrnic α_{AB} , α_{BA} , α_{BC} a α_{CB} ze souřadnic bodů A , B a C .
2. Výpočet úhlu γ .
3. Výpočet úhlu γ' a tím zároveň kontrola řešitelnosti úlohy.
4. Výpočet délek $\overline{AB}$ a $\overline{BC}$:

$$\overline{AB} = \frac{X_B - X_A}{\sin \alpha_{BA}}$$

$$\overline{AB} = \frac{Y_B - Y_A}{\cos \alpha_{BA}}$$

$$\overline{BC} = \frac{X_C - X_B}{\sin \alpha_{BC}}$$

$$\overline{BC} = \frac{Y_C - Y_B}{\cos \alpha_{BC}}$$

5. Výpočet délek $\overline{BM}$ a $\overline{BN}$:

$$\overline{BM} = \frac{\overline{AB}}{\sin \alpha} \quad \overline{BN} = \frac{\overline{BC}}{\sin \beta}$$

6. Výpočet úhlů φ a ψ :

$$\operatorname{tg} \frac{\psi - \varphi}{2} = \frac{\overline{BM} - \overline{BN}}{\overline{BM} + \overline{BN}} \cdot \operatorname{tg} \frac{\psi + \varphi}{2}$$

$$\psi + \varphi = 2R - \gamma' = 4R - (\alpha + \beta + \gamma).$$

7. Výpočet délek $\overline{BP}$, $\overline{AP}$ a $\overline{CP}$.

$$\overline{BP} = \overline{AB} \cdot \frac{\sin \varphi}{\sin \alpha} \quad \overline{BP} = \overline{BC} \cdot \frac{\sin \psi}{\sin \beta} \text{ nebo:}$$

$$\overline{BP} = \overline{BM} \cdot \sin \varphi \quad \overline{BP} = \overline{BN} \cdot \sin \psi$$

$$\overline{AP} = \overline{BP} \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha + \varphi)]}{\sin \varphi}; \quad \overline{AP} = \overline{AB} \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha + \varphi)]}{\sin \alpha}$$

$$\overline{CP} = \overline{BP} \cdot \frac{\sin [2R - (\beta + \psi)]}{\sin \psi}; \quad \overline{CP} = \overline{BC} \cdot \frac{\sin [2R - (\beta + \psi)]}{\sin \beta}$$

8. Výpočet směrnic α_{BP} a α_{PB} , α_{AP} a α_{PA} , α_{CP} a α_{PC} .

9. Výpočet souřadnic X'_P , X''_P a X'''_P ; Y'_P , Y''_P a Y'''_P .

10. Utvoření aritmetického středu těchto souřadnic a tím stanovení bodu P .

Pro tento výpočet se dá sestavit jednoduchý formulář.

B. Početní řešení Hansenova problému.

Hansenův problém záleží v určení souřadnic dvou bodů ze souřadnic dvou známých bodů.

Pro početní řešení Hansenova problému máme dány tyto podmínky: délku $\overline{AB}$, danou souřadnicemi bodů A (X_A , Y_A), a B (X_B , Y_B) a úhly α_1 , β_1 a α_2 , β_2 měřené ze stanovišť P_1 a P_2 , jejichž souřadnice vypočítá je naší úlohou. Úhel β_1 je měřen od bodu B k neznámému bodu P_2 a úhel β_2 je měřen od bodu B k neznámému bodu P_1 tak, že úhly β_1 a β_2 mají společné jedno rameno.

Celkem rozeznáváme při řešení Hansenova problému čtyři polohy bodů, což má za následek i odchylky v řešení.

Chci tu ukázat postup řešení Hansenova problému, jenž je analogický pro řešení všech poloh bodů. Postup je určen také hlavně pro začátečníky, neboť jest jednoduchý a názorný.

Výpočet při ostatních polohách se liší jediné ve výpočtu pomocných bodů, jichž k řešení používáme.

Pro začátek bereme body v poloze jedna, postup dalšího řešení odpovídá poměrům v obraze 4.

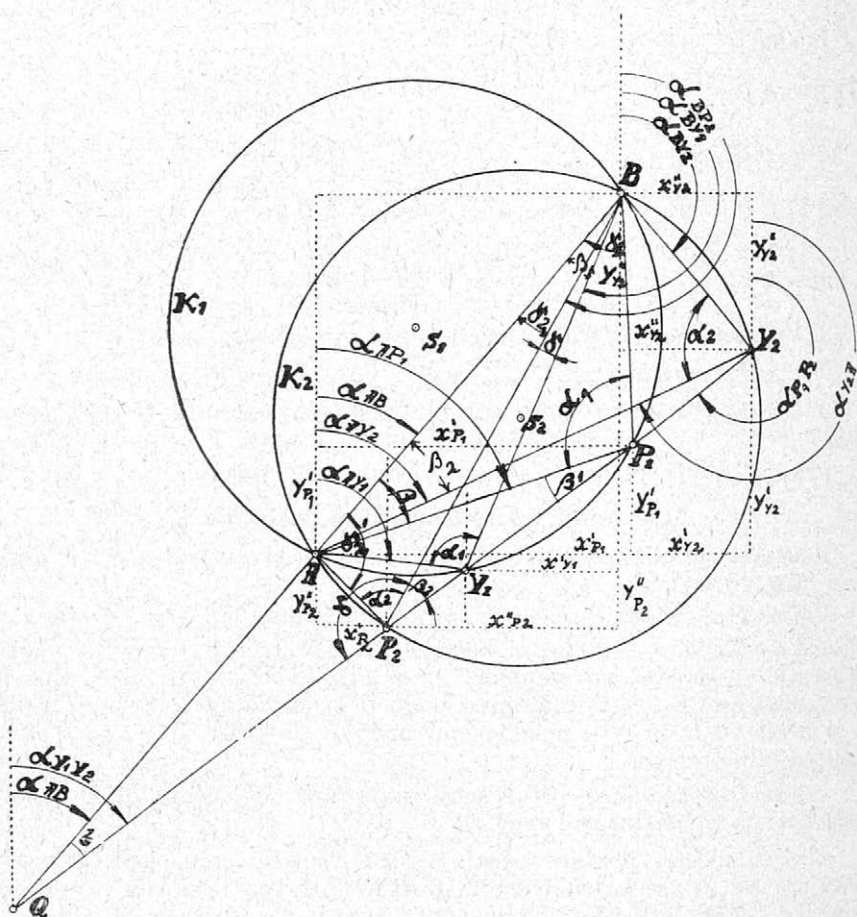
Jako první práci vypočteme ze souřadnic bodů A a B směrníky α_{AB} , α_{BA} a stranu $\overline{AB}$.

Potom vypočteme souřadnice pomocného bodu Y_1 , které budou: X_{Y_1} , Y_{Y_1} , a souřadnice pomocného bodu Y_2 , které budou: X_{Y_2} , Y_{Y_2} .

Ze souřadnic bodů Y_1 a Y_2 vypočteme směrníky $\alpha_{Y_1Y_2}$ a $\alpha_{Y_2Y_1}$, které jsou zároveň směrníky délek P_1P_2 a P_2P_1 .

Utvoříme rozdíl směrníků $\alpha_{Y_1Y_2}$ a α_{AB} , ze získaného úhlu vypočteme pak již přímo ostatní úhly potřebné k řešení souřadnic bodů P_1 a P_2 a tím je potom úloha převedena na úlohu výpočtu souřadnic bodů protínáním postupným (vpřed).

Postup výpočtu u ostatních poloh bodů jest obdobný; menší odchylky jsou jen v určení souřadnic bodů Y_1 a Y_2 podle polohy bodů.

Obr. 4.

K výpočtu je radno udělat si náčrtek, aby se mohly bez chyby stanovit úhly potřebné k výpočtu bodů Y_1 a Y_2 .

Výhoda tohoto způsobu je v tom, že se celý dosti složitý matematický postup, který se liší pro každou polohu bodů, změní po výpočtu souřadnic bodů Y_1 a Y_2 v pouhé dosazování úhlů, takže dostaneme již přímo všechny potřebné hodnoty v trojúhelnících, z nichž pak počítáme již souřadnice bodů P_1 a P_2 jako při protínání vpřed.

Práce začíná stanovením směrnic α_{AB} a α_{BA} a výpočtem délky $\overline{AB}$.

$$\operatorname{tg} \alpha_{AB} = \frac{X_B - X_A}{Y_B - Y_A}; \overline{AB} = \frac{X_B - X_A}{\sin \alpha_{AB}}; \overline{AB} = \frac{Y_B - Y_A}{\cos \alpha_{AB}}$$

Jak bylo při grafickém řešení tohoto problému ukázáno, leží body P_1, P_2, Y_1 a Y_2 na jedné přímce. Tím je dán určitý vztah mezi body a kružnicemi K_1 a K_2 a máme možnost využít vztahů k řešení souřadnic bodů P_1 a P_2 .

Z vlastnosti stejných vrcholových úhlů nad danou tětivou vidíme, že úhel α_1 , měřený ze stanoviště P_1 , musí být také ve vrcholu Y_1 trojúhelníka ABY_1 , protože oba úhly mají stejnou tětivu $\overline{AB}$; podobně i úhel β_1 měřený z téhož stanoviště P_1 , musí se taktéž jevit v této hodnotě i ve vrcholu B trojúhelníka ABY_1 , protože oba úhly mají na kružnici K_1 stejnou tětivu $\overline{AY_1}$. Tím jsou dány v trojúhelníku ABY_1 tyto veličiny:

1. měřené úhly α_1, β_1 , třetí úhel jest: $2R - (\alpha_1 + \beta_1)$;

2. strana $\overline{AB}$ a mohu vypočíst souřadnice bodu Y_1 .

Délky k tomu potřebné $\overline{AY_1}$ a $\overline{BY_1}$ vypočtu z trojúhelníka ABY_1 sinovou větou:

$$\overline{AY_1} = \overline{AB} \frac{\sin \beta_1}{\sin \alpha_1}$$

$$\overline{BY_1} = \overline{AB} \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha_1 + \beta_1)]}{\sin \alpha_1}$$

nebo užijeme-li již vypočtené délky $\overline{AY_1}$,

$$\overline{BY_1} = \overline{AY_1} \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha_1 + \beta_1)]}{\sin \beta_1}$$

Souřadnice bodu Y_1 ze strany $\overline{AY_1}$ jsou:

$$x'_{Y_1} = \overline{AY_1} \sin \alpha_{Y_1A}, \quad y'_{Y_1} = \overline{AY_1} \cos \alpha_{Y_1A},$$

při čemž $\alpha_{AY_1} = \alpha_{AB} + [2R - (\alpha_1 + \beta_1)]$ a z toho $\alpha_{Y_1A} = \alpha_{AY_1} + 2R$.

Souřadnice bodu Y_1 jsou potom:

$$X'_{Y_1} = X_A + x'_{Y_1}, \quad Y_{Y_1} = Y_A - y'_{Y_1}.$$

Souřadnice bodu Y_1 ze strany $\overline{BY_1}$:

$$x''_{Y_1} = \overline{BY_1} \sin \alpha_{BY_1}, \quad y''_{Y_1} = \overline{BY_1} \cos \alpha_{BY_1},$$

při čemž $\alpha_{BY_1} = \alpha_{BA} - \beta_1$.

Souřadnice bodu Y_1 ze strany $\overline{BY_1}$ jsou tedy:

$$X''_{Y_1} = X_B - x''_{Y_1}, \quad Y''_{Y_1} = Y_B - y''_{Y_1}.$$

Souřadnice bodu Y_1 jsou aritmetickým středem obou vypočtených souřadnic:

$$Y_{Y_1} = \frac{Y'_{Y_1} + Y''_{Y_1}}{2}; \quad X_{Y_1} = \frac{X'_{Y_1} + X''_{Y_1}}{2}$$

Podobně vypočteme pak i souřadnice bodu Y_2 .

Z poučky o stejných obvodových úhlech nad danou tětivou vidíme, že se týž úhel, který byl měřen ze stanoviště P_2 , musí jevit také ve vrcholu Y_2 trojúhelníka ABY_2 , to jest úhel α_2 .

Pak v trojúhelníku ABY_2 ve vrchole A musí být tentýž úhel β_2 jako v bodě P_2 , neboť oba úhly jsou úhly obvodové nad stejnou tětivou AY_2 . Tím máme v trojúhelníku ABY_2 dány všechny úhly a stranu AB , neboť třetí úhel vypočteme jako doplněk daných úhlů α_2 a β_2 na $2R$, to jest $2R - [\alpha_2 + \beta_2]$, a můžeme již počítat souřadnice bodu Y_2 . K tomu potřebujeme znát délky AY_2 a BY_2 .

Tyto vypočteme z trojúhelníka ABY_2 sinovou větou:

$$AY_2 = AB \cdot \frac{\sin [2R - (\alpha_2 + \beta_2)]}{\sin \alpha_2}$$

$$BY_2 = AB \cdot \frac{\sin \beta_2}{\sin \alpha_2}$$

nebo užijeme-li již vypočtené strany AY_2 :

$$BY_2 = AY_2 \cdot \frac{\sin \beta_2}{\sin [2R - (\alpha_2 + \beta_2)]}$$

Souřadnice bodu Y_2 ze strany AY_2 budou:

$$x'_{Y_2} = AY_2 \cdot \sin \alpha_{Y_2A},$$

při čemž $\alpha_{Y_2A} = \alpha_{AY_1} + 2R$, a $\alpha_{AY_1} = \alpha_{AB} + \beta_2$

$$y'_{Y_2} = AY_2 \cdot \cos \alpha_{Y_2A}.$$

Souřadnice bodu Y_2 jsou:

$$X'_{Y_2} = X_A + x'_{Y_2}; \quad Y'_{Y_2} = Y_A + y'_{Y_2}.$$

Souřadnice bodu Y_2 ze strany BY_2 :

$$x''_{Y_2} = BY_2 \cdot \sin \alpha_{Y_2B}, \quad y''_{Y_2} = BY_2 \cdot \cos \alpha_{Y_2B},$$

kde $\alpha_{Y_2B} = \alpha_{BY_2} + 2R$ a $\alpha_{BY_2} = \alpha_{BA} - [2R - (\alpha_2 + \beta_2)]$.

$$X''_{Y_2} = X_B + x''_{Y_2}; \quad Y''_{Y_2} = Y_B - y''_{Y_2}.$$

Souřadnice bodu Y_2 jsou aritmetickým středem obou vypočtených souřadnic:

$$X_{Y_2} = \frac{Y'_{Y_1} + Y''_{Y_1}}{2}; \quad Y_{Y_2} = \frac{X'_{Y_1} + X''_{Y_1}}{2}$$

Tím máme body Y_1 a Y_2 dány souřadnicemi: $Y_1 (X_{Y_1}, Y_{Y_1})$, $Y_2 (X_{Y_2}, Y_{Y_2})$.

Z těchto souřadnic vypočteme směrníky strany Y_1Y_2 :

$$\operatorname{tg} \alpha_{Y_1Y_2} = \frac{X_{Y_1} - X_{Y_2}}{Y_{Y_2} - Y_{Y_1}},$$

najdeme skutečnou hodnotu a pak směrníky $\alpha_{Y_1Y_2}$ a $\alpha_{Y_2Y_1}$, které jsou zároveň směrníky strany P_1P_2 a P_2P_1 .

Rozdílem směrníků α_{AB} a $\alpha_{Y_1Y_2}$ vypočteme úhel b .

$$b = \alpha_{Y_1Y_2} - \alpha_{AB}.$$

Tím jsou v trojúhelníku $Q P_1 B$ dány tři úhly: b a $(\alpha_1 + \beta_1)$, neboť třetí úhel $\gamma_1 = 2R - [b + (\alpha_1 + \beta_1)]$, který je zároveň vrcholovým úhlem v B trojúhelníka AP_1B .

Tím máme v trojúhelníku AP_1B dány úhly: γ_1 , α_1 a třetí úhel $\beta = 2R - (\gamma_1 + \alpha_1)$ a stranu AB a lze tedy již vypočíst souřadnice bodu P .

Formulář
pro zamíření koordinované baterie na HB.

Zamíření do HS			
Baterie B_2 vlevo		Baterie B_2 vpravo	Výpočet ω_2 a μ
α_1 ■	2365	O_1	D_1 7136
$-O_1$	-1262	$- \alpha_1$ ■	$-Z$ ■ -728
ω_1	1103	ω_1	$D_1 - Z$ 6408
$\frac{\omega_1}{2}$	551.5	$\frac{\omega_1}{2}$	D_1 7136
α_2 ■	4115	α_2 ■	$+Z$ 728
$+ \omega_2$	2000.9	$- \omega_2$	$D_1 + Z$ 7864
O_1	6116	O_2	$\log(D_1 - Z)$ 3.80672
Pomocné výpočty :		$+ \log \cotg \frac{\omega_1}{2}$	10.22085
		součet	4.02757
		$-\log(D_1 + Z)$	3.98534
		$\log \tg \frac{\omega_2 - \mu}{2}$	10.13193
		$1600 - \frac{\omega_1}{2}$	1048.5
		$\pm \frac{\omega_2 - \mu}{2}$	952.4
		ω_2	2000.9
		μ	96.1

Určení dálky HB			
Pro B_2 vlevo i vpravo			
$\log D_1$	3.85345	$\log Z$	2.86213
$-\log \sin \omega_1$	9.94611	$-\log \sin \omega_1$	9.94611
součet	3.79956	součet	2.80824
$-\log \sin \omega_2$	9.96544	$-\log \sin \mu$	8.97408
$\log D_2$	3.83412	$\log D_2$	3.83416
D_2	6825.3	D_2	6825.9

Poznámky: viz příloha 2.

K článku por. děl. Josefa Koprivy: Početní způsob koordinace střelby v dělostřeleckém oddílu.

Formulář pro střelbu na cíl.

Střelba na cíl					
Baterie B_2 vlevo		Baterie B_2 vpravo		Výpočet ω'_2 a μ'	
ω_1	1103	ω_1		D'_1	8236
$-(\pm s_1)$	-127	$+(\pm s_1)$		$-Z$ ■	728
ω'_1	976	ω'_1		$D'_1 - Z$	7508
$\frac{\omega'_1}{2}$	488	$\frac{\omega'_1}{2}$		D'_1	8236
ω'_2	2146.5	ω_2		$+Z$ ■	728
$-\omega'_2$	2000.9	$-\omega'_2$		$D'_1 + Z$	8964
s_2	145.6	s_2		$\log (D'_1 - Z)$	3.87552
Pomocné výpočty:				$+ \log \cotg \frac{\omega'_1}{2}$	10.28445
				součet	4.15997
				$-\log (D'_1 - Z)$	3.95250
				$\log \tg \frac{\omega'_2 - \mu'}{2}$	10.20747
				$1600 - \frac{\omega'_1}{2}$	1112.-
				$\pm \frac{\omega'_2 - \mu'}{2}$	1034.5
				ω'_2	2146.5
				μ'	77.5

Určení dálky HB			
Pro baterii B_2 vlevo i vpravo			
$\log D'_1$	3.91572	$\log Z$	2.86213
$+ \log \sin \omega'_1$	9.91283	$+ \log \sin \omega'_1$	9.91283
součet	3.82855	součet	2.77496
$-\log \sin \omega'_2$	9.93424	$-\log \sin \mu'$	8.85088
$\log D'_2$	3.89431	$\log D'_2$	3.89408
D'_2	7839.8	D'_2	7835.8

Libela cíle C			
D'_1	8.236 km	Pomocné výpočty: $D'_1 \cdot \tau'_1 = 8.236 \times 26 = 214.136$ $(D'_1 \cdot \tau'_1 - \Delta v) : D_2 =$ $152 : 7.84 = 19.4 \text{ dc.}$	
τ'_1	+ 26 dc		
$D'_1 \cdot \tau'_1$	214 m		
$-(\pm \Delta v)$ ■	- 62 m		
$D'_1 \cdot \tau'_1 - \Delta v$	152 m		
D_2	7.840 km		
τ_2	19.4 dc		
Libela	219		

Poznámky: 1. Hodnoty označené po straně jednou čarou znamenají hodnoty konstantní pro všechny střelby z týchž palebných postavení.

2. Hodnoty označené po straně dvěma čarami znamenají hodnoty, které zastřelí řídicí baterie.

3. Hodnoty označené čtvercem znamenají hodnoty, které udá orientační důstojník.

V trojúhelníku $Q P_2 B$ máme dány dva úhly b a γ a stranu $\overline{AB}$, při čemž $\gamma = 2R - \beta_2$, jak je zřejmé z obrazu 4, a můžeme tedy vypočítat zbývající třetí úhel γ_2 .

$$\gamma_2 = 2R - (b + \gamma).$$

Tím tedy máme v trojúhelníku $A P_2 B$ dány úhly: α_2 , γ_2 , třetí úhel je: $\gamma'_2 = 2R - (\alpha_2 + \gamma_2)$, a stranu $\overline{AB}$ a můžeme již tedy vypočítat souřadnice bodu P_2 .

K výpočtu souřadnic bodu P_1 musíme znáti délky $\overline{AP_1}$ a $\overline{BP_1}$ a potřebné směrníky α_{AP_1} a α_{BP_1} .

Tyto vypočteme z trojúhelníka ABP_1 sinovou větou ze známé strany $\overline{AB}$.

$$\begin{aligned}\overline{AP_1} : \overline{AB} &= \sin \gamma_1 : \sin \alpha_1, & \overline{AP_1} &= \overline{AB} \cdot \frac{\sin \gamma_1}{\sin \alpha_1} \\ \overline{BP_1} : \overline{AB} &= \sin \gamma'_1 : \sin \alpha_1, & \overline{BP_1} &= \overline{AB} \cdot \frac{\sin \gamma'_1}{\sin \alpha_1} \\ \overline{AP_1} : \overline{BP_1} &= \sin \gamma_1 : \sin \gamma'_1, & \overline{BP_1} &= \overline{AP_1} \cdot \frac{\sin \gamma'_1}{\sin \gamma_1}.\end{aligned}$$

Souřadnice bodu P_1 budou potom ze strany $\overline{AP_1}$:

$$\begin{aligned}x'_{P_1} &= \overline{AP_1} \cdot \sin \alpha_{PA_1}, & y'_{P_1} &= \overline{AP_1} \cdot \cos \alpha_{PA_1}, \\ X'_{P_1} &= X_A + x'_{P_1} & Y'_{P_1} &= Y_A + y'_{P_1};\end{aligned}$$

ze strany $\overline{BP_1}$ pak:

$$\begin{aligned}x''_{P_1} &= \overline{BP_1} \cdot \sin \alpha_{PB_1} & y''_{P_1} &= \overline{BP_1} \cdot \cos \alpha_{PB_1} \\ X''_{P_1} &= X_B + x''_{P_1}; & Y''_{P_1} &= Y_B - y''_{P_1}.\end{aligned}$$

Souřadnice bodu jsou pak aritmetickým středem obou souřadnic:

$$X_{P_1} = \frac{X'_{P_1} + X''_{P_1}}{2}; \quad Y_{P_1} = \frac{Y'_{P_1} + Y''_{P_1}}{2}.$$

Souřadnice bodu P_2 vypočteme obdobně z trojúhelníka ABP_2 .

Vypočteme obě strany AP_2 a BP_2 z tohoto trojúhelníka sinovou větou:

$$\overline{AP_2} = \overline{AB} \frac{\sin \gamma_2}{\sin \alpha_2} \quad \overline{BP_2} = \overline{AB} \frac{\sin \gamma_1}{\sin \alpha_2}.$$

Souřadnice bodu P_2 ze strany $\overline{AP_2}$ budou:

$$\begin{aligned}x'_{P_2} &= \overline{AP_2} \cdot \sin (\alpha_{AB} + \gamma_1), & y'_{P_2} &= \overline{AP_2} \cdot \cos (\alpha_{AB} + \gamma_1) \text{ (zřejmé z obr. 4).} \\ X'_{P_2} &= X_A + x'_{P_2} & Y'_{P_2} &= Y_A - y'_{P_2}.\end{aligned}$$

Souřadnice bodu P_2 ze strany $\overline{BP_2}$ budou:

$$\begin{aligned}x''_{P_2} &= \overline{BP_2} \cdot \sin \alpha_{PB_2}; & y''_{P_2} &= \overline{BP_2} \cdot \cos \alpha_{PB_2}. \\ X''_{P_2} &= X_B - x''_{P_2}; & Y''_{P_2} &= Y_B - y''_{P_2}.\end{aligned}$$

Souřadnice bodu P_2 jsou opět aritmetickým středem obou souřadnic:

$$X_{P_2} = \frac{X'_{P_2} + X''_{P_2}}{2}; \quad Y_{P_2} = \frac{Y'_{P_2} + Y''_{P_2}}{2}.$$

Ostatní polohy.

Řešení souřadnic bodu P_1 a P_2 při ostatních polohách jest obdobné jako při poloze I, liší se jen výpočet bodů Y.

Body Y se vypočtou podle pravidel pro grafické řešení Hansenova problému.

Poručík děl. Bohumil Peš an:

Dělostřelecké logaritmické počítadlo.

V Dělostřeleckých rozhledech 1935, čís. 7/8 a 9 popisuje kpt. děl. Chyška telemetrickou metodu zastřílení vysokými rozprasky s topografickým podkladem a bez něho. V obou případech souvisí řešení s řadou početních úkonů, které kpt. děl. Chyška navrhuje provádět takto:

Je-li k dispozici topografický podklad, nutno výpočet provádět nejvhodněji nějakým mechanickým počítadlem (logaritmickým pravítkem); není-li topografického podkladu, uvažuje o početním řešení pomocí cosinového a sinového abaku.

Jak má být toto počítadlo realizováno, o tom se autor nezmiňuje, a proto v souvislosti s obsahem celé práce jsem se pokusil zkonstruovat podle francouzského vzoru dělostřelecké logaritmické počítadlo, které se k těmto účelům velmi dobře hodí; lze jím nejen výhodně nahradit oba uvedené nomogramy (cosinový a sinový), ale i provádět všechny úkony, které souvisí s přípravou a prováděním dělostřelecké střelby. Zatím sestrojil kpt. Kuba jednoduché kruhové počítadlo, jež má dvě výhody: je jednoduché a levné. Zato má jednu nevýhodu: pro některé úkony, na př. pro střelbu vysokými rozprasky, je méně přesné, což vyplývá z jeho rozměrů. Proto navrhuji počítadlo spirální, jež je mnohem přesnější. Počítal jsem jím mnoho příkladů a všechny úkony, jež se vyskytují při střelbě vysokými rozprasky, jsem jím při pokusných střelbách prováděl s velkým úspěchem. Přesnost, kterou toto počítadlo dává, je více než dostačující pro daný účel.

I. Popis.

Pro snadnější pochopení při zacházení s počítadlem uvádím zhruba jeho konstrukci.

Počítadlo (obr. 1) se skládá:

1. z aluminiové desky $20,5 \times 22$ cm,
2. ze dvou celuloidových kotoučů a
3. z upevňovacího šroubu s podložkou.

Aluminiová deska nese na svém okraji dvě svorky. Svorky jsou k tomu, abychom mohli buď vrchní nebo spodní kotouč zastavit a upevnit v žádané poloze. Ve středu aluminiové desky je čep, na který se nasunují otáčivé oba kotouče. Na spodním okraji aluminiové desky jsou přišroubovány deštičky se vzorci pro snadnější zacházení s počítadlem. Ve středu horního okraje desky je šroubky připevněn celuloidový pásek, který má na své spodní ploše černý vryp. Druhý konec pásku je kruhový a nasune se taktéž na čep. Čep je v své horní části opatřen závitem k našroubování upevňovacího šroubu.